

2.3. Розвиток змісту української базової загальної середньої освіти в контексті зарубіжного досвіду

Традиційно рівень базової загальної середньої освіти (рівень 2 за МСКО) визнавався в європейському освітньому просторі зв'язуючою ланкою між початковою і професійною освітою. Навчання на цьому рівні в основному зорієнтовано на закладення базових знань і вмінь, які забезпечують школярам можливість продовження навчання на третьому рівні середньої освіти або виходу на ринок праці. Сьогодні під впливом викликів XXI ст. відбувається трансформація знанневої парадигми освіти на компетентнісну, яка передбачає володіння не стільки «портфелем знань і вмінь», скільки «портфелем інструментів» для постійного розвитку цих знань і вмінь впродовж життя. Тобто відбувається зміщення акценту з трансляції певного обсягу знань на оволодіння учнями ключовими з предметними компетентностями.

За цих умов практично в усіх країнах нині відбувається реформування змісту базової освіти. У дослідженні ЮНЕСКО «Світові тенденції змін у курикулах: змістовий аналіз національних звітів з освіти» виокремлено чинники, що викликають реформування змісту базової освіти:

- інституційний, який спричинює власне сама освітня система (недосконалість чинного змісту, неузгодженість змістового наповнення структури освіти, неврахування у змісті нових можливостей освітнього процесу як, наприклад, ІКТ, невідповідність змісту новим освітнім цілям тощо);

- суспільний, зумовлений неузгодженістю змісту з новими суспільними реаліями, потребами в суспільних змінах (наприклад, інноваційний розвиток суспільства, вимога підвищення якості освіти, поширення нових цінностей тощо);

- світовий, викликаний глобалізаційними процесами, інтеграцією країн у суспільно-політичні об'єднання (наприклад, ЄС, ОБСЄ), вимогами конкурентоздатності національної системи освіти тощо.

Ключовим напрямом реформування змісту базової освіти у світі сьогодні є перехід її на компетентнісні засади, задоволення особистісних потреб споживачів освітніх послуг, поліпшення якості освіти на всіх її рівнях, акцентування на ціннісних аспектах розвитку соціально- й індивідуально-орієнтованих вмінь, необхідних для навчання впродовж життя. Загальною для країн ЄС є тенденція запровадження освітнього стандарту, який постійно модернізується задля відповідності динамічним вимогам часу. Зміни у підходах до побудови такого стандарту відбуваються у двох площинах. По-перше, традиційний для Європи предметний принцип структурування знань розглядається нині як малоефективний для формування ключових компетентностей учнів, які проголошено головним результатом здобуття середньої освіти. З цієї

метою пропонується конструювання освітніх стандартів за принципом змістового наповнення освітніх галузей (предметних сфер) відповідно до запланованих результатів навчання на певному рівні середньої освіти.

Зокрема, типове ядро стандарту на рівні базової освіти в країнах ЄС складається з семи освітніх галузей: мови (рідна мова та література, іноземні мови), математика, технологія, природничі науки (біологія, фізика, астрономія, хімія, екологія), суспільствознавчі предмети (історія, суспільствознавство, громадянознавство), мистецькі дисципліни, фізична культура і спорт. До варіативної частини стандарту, як правило, належать предмети за вибором (наприклад, релігієзнавство, друга іноземна мова, практико-орієнтовані курси).

По-друге, в країнах Євросоюзу чітко прослідковується тенденція модернізації самого змісту середньої освіти: оновлюється змістове наповнення традиційних навчальних предметів та вводяться нові, на які покладається завдання підсилити спрямованість сучасної освіти на потреби суспільства й особистості, формування ключових компетентностей. Наприклад, оновлення змісту шкільного курсу математики відбувається відповідно до проголошеної основної мети математичної освіти – формування в учнів умінь застосовувати математичні знання для вирішення життєво важливих проблем. Спільним для країн ЄС у модернізації змісту математичної освіти є збільшення частки геометрії, передусім просторової, посилення уваги до таких розділів, як статистика та ймовірність, запровадження так званих надматематичних тем, наприклад з історії математики, застосування технічних засобів, зокрема ІКТ, для розв'язування реальних життєвих задач математичними методами.

Крім оновлення змісту традиційних навчальних предметів, зміни торкнулися також варіативної частини освітнього стандарту. Зокрема, це стосується запровадження ІКТ навчальний процес, відомостей про здоровий спосіб життя, екологічна освіта, громадянознавство, трудова/практична освіта тощо. Усі вони розглядаються передусім як засіб реалізації нових підходів до навчання, що передбачають активне конструювання учнем знань, саморозвиток і самореалізацію, набуття ключових компетентностей, формування ціннісних орієнтирів. У Нідерландах, наприклад, до переліку таких предметів входить «Догляд», головною метою якого є формування вмінь, необхідних для життя в сучасному суспільстві: турбуватись про себе та інших; дбати про фізичне і ментальне здоров'я та благополуччя; доглядати за довкіллям тощо. У таких практико-орієнтованих курсах акцент робиться на набутті учнями вмінь розв'язувати проблеми за алгоритмом: виокремити проблему – знайти шляхи для її розв'язання – розробити план розв'язання проблеми – реалізувати його – оцінити досягнуті результати.

Іншим новим предметом суспільного спрямування є екологічна освіта або освіта з охорони довкілля, яка розглядається, передусім, як ін-

струмент морального розвитку учня, формування його громадянськості. Метою цього предмета є досягнення цілісного сприйняття учнем довкілля та розуміння його комплексної природи, формування в учнів екологічної свідомості й почуття відповідальності. Концептуальним базисом екологічної освіти сьогодні є ідея сталого розвитку, який трактується як розвиток, що забезпечує потреби нинішніх поколінь без завдання шкоди майбутнім. При цьому трансформуються цілі та зміст екологічної освіти, який від формування навичок сортувати сміття та не забруднювати навколишнє середовище зміщується в бік формування в учнів цінностей і так званих динамічних якостей, до яких відносяться ініціативність, самостійність, відданість справі, готовність взяти на себе відповідальність.

У школах можуть викладати екологічну освіту як окремий факультативний предмет, інтегрувати знання з екології в предметах інваріантного складника стандарту, транслювати їх учням у форматі міждисциплінарної теми чи застосовувати декілька варіантів одночасно. Інтеграція передбачає включення екологічних знань до курсів географії, біології, фізики, хімії, природознавства, технології, громадянознавства тощо.

Останнім часом посилена увага до навчання молоді використовувати ІКТ у різних життєвих ситуаціях. Усвідомлюючи важливість ІКТ-компетентності для сучасного життя, країни ЄС інтенсифікують дії з упровадження ІКТ в навчальний процес, уводять викладання відповідного навчального предмета як обов'язкового для базової освіти. Крім того, очевидним для всіх є те, що кілька годин на тиждень не можуть забезпечити формування інформатичної компетентності, яка проголошена Спільнотою життєво необхідною для громадян ХХІ ст. З огляду на це все більшої ваги набуває інтегральний підхід, який передбачає формування у навчальному закладі так званого ІКТ середовища, яке включає обов'язковий для всіх учнів навчальний предмет, застосування ІКТ знань і вмій при навчанні інших предметів, ІКТ грамотність педагогів, посаду ІКТ координатора, ІКТ інфраструктуру, що складається з апаратного (hardware) та програмного (software) забезпечення і підключення до Інтернету. З цією метою передбачається виконання таких чотирьох завдань: навчити правильно використовувати Word, Excel, Power Point, інші комп'ютерні офісні програми; навчити відшукувати інформацію у мережах; навчити спілкуватися у мережах; сформувати первинні навички програмування.

У більшості країн ЄС мистецька освіта набуває також нового статусу – формування мистецької компетентності як однієї з восьми ключових компетентностей для навчання впродовж життя. На практиці це спричиняє як підсилення ролі мистецької освіти шляхом включення її до ядра стандарту, так і зміни в організації викладання та доборі й структуруванні змістового наповнення. Використання формату предметної галузі роз-

глядається як найоптимальніший підхід до організації мистецької освіти на рівні базової освіти. Це підвищує статус мистецьких предметів, надає обов'язковості тим з них (наприклад, танці чи драма), які до цього часу вивчалися факультативно; підсилює вплив тієї чи іншої мистецької дисципліни на формування культурної компетентності. Зміни в доборі та структуруванні змісту мистецької освіти на рівні базової освіти спрямовані головним чином на осучаснення навчального матеріалу шляхом включення мистецтва авангарду, урбаністики, фотографії, аудіо-візуальних форм у зміст предмета.

Підсилення практико-орієнтованого змісту базової середньої освіти в країнах ЄС відбувається також за рахунок блоку курсів та тем професійного спрямування. Вони ґрунтуються на вже традиційному для цих країн навчанні майбутній професії (цикл предметів і тем під умовною назвою «Модель кар'єри»), яке передбачає підготовку школярів до кар'єрних пошуків і професійного самовизначення.

Формальна освіта у такому контексті розглядалається водночас і як основа, на якій відбувається вибір майбутньої професії, і як механізм, який забезпечує перехід від світу навчання до світу праці. При цьому зміст професійно-орієнтованої освіти сприяє усвідомленню учнем власних можливостей у здобутті професії, перспектив, які надає робота за обраною професією, з'ясування шляхів підготовки для входження у світ професії і прийняття рішення в оволодінні професією. Навчальний процес організовується по-різному: або шляхом внесення профорієнтаційних тем у зміст окремих предметів (у Бельгії, наприклад, це міждисциплінарна тема «Навчаємось учитися», обов'язкова для всіх учнів), або завдяки комплексному підходу, запроваджуючи міжпредметні професійно-спрямовані теми, або в процесі викладання окремих курсів професійного спрямування (наприклад, «Професійна кар'єра та її розвиток» в Естонії). Деякі країни (Німеччина, Фінляндія, Велика Британія) надають право школам самим обирати формат викладання знань з профорієнтації.

За таких умов освітня підтримка в побудові кар'єри відкриває перед учнями можливість для професійного руху впродовж життя, сприяє прилученню їх до світу професій, допомагає підготуватися до входження на ринок праці. Відповідно, змінюються технології засвоєння відповідного змісту, які набувають інтерактивного формату автентичної діяльності, спрямовуються на компетентнісні засади навчання. Наприклад, у Великій Британії та Північній Ірландії професійно-орієнтоване навчання є обов'язковим для усіх учнів основної школи, яке складається з трьох компонентів: «навчання в процесі роботи», що передбачає отримання досвіду роботи на підприємствах під час практики або часткову зайнятість після уроків; «навчання про роботу», тобто отримання знань і вмінь про професії та умови роботи

в процесі відвідання професійно-орієнтованих курсів і тем; «навчання для роботи», під час якого формуються вміння і навички, необхідні для роботи.

Змінюється також роль учителя, який набуває статусу помічника, наставника в здобутті учнем життєво необхідних компетентностей; для цього в школах запроваджується спеціальна посада консультанта з профорієнтації.

Отже, нове соціальне замовлення спричиняє перебудову змісту базової загальної середньої освіти як за структурою, так і за змістовим наповненням і підходами до навчання. Насамперед відбувається структурна перебудова змісту, спрямована на формування і розвиток ключових компетентностей. Це зумовлює зміщення акцентів з традиційного предметного підходу до комплексного відображення змісту за освітніми галузями. Це тягне за собою вимогу відображення змісту за стандарти не знаннєвого, а результативного чинника засвоєння змісту. Проблемними залишаються питання різномірності предметних і ключових компетентностей, частина з яких є по суті надпредметними (наприклад, вміння вчитись, ІКТ-компетентність, підприємливість, громадянська компетентність), та система оцінювання їх як комплексних утворень.

Рекомендації для української базової загальної середньої освіти в контексті зарубіжного досвіду реформування освіти

Трансформація змісту базової освіти на компетентнісні засади є складним і тривалим процесом, який супроводжується низкою викликів, задля протистояння яким країни зарубіжжя шукають ефективні технології.

1. Важливим для успішного переходу змісту базової середньої освіти на компетентнісні засади є прийняття на державному рівні національних стратегій розвитку освіти на компетентнісних засадах, які наразі успішно впроваджуються більшістю країн ЄС. У разі відсутності таких стратегій дієвим інструментом може стати прийняття принаймні плану дій щодо модернізації змісту освіти шляхом імплементації окремих ключових компетентностей – вміння вчитись, ІКТ-компетентності та компетентності з підприємливості.

2. Хоча інтеграційний підхід для формування в учнів ключових компетентностей широко проголошується на державному/національному рівнях, на практиці, на рівні шкіл, часто ситуація є менш оптимістичною – чимало досліджень засвідчують низький рівень інтеграції знань, зокрема, з ІКТ до змісту освіти математики, природничо-наукових предметів, мов навіть у тих країнах, де рівень комп'ютеризації шкіл досить високий. У цьому контексті наголошується на необхідності спеціальної

підготовки вчителів до формування ключових компетентностей, реалізації змісту начальних предметів на компетентнісних засадах.

3. Важливим для формування ключових компетентностей є розроблення відповідних контрольних-оцінювальних технологій володіння ними (поки в країнах ЄС стандартизовані національні тести орієнтовані на вимірювання рівня оволодіння учнями предметних компетентностей, передусім рідною мовою, математикою, природознавством, іноземною мовою).

4. Успіх трансформації змісту базовою загальної середньої освіти на компетентнісні засади залежить від багатьох чинників, визначальним серед яких є здійснення адекватної підготовки вчителів до роботи в новому навчальному середовищі за інноваційними методиками і технологіями.

2.4. Загальні висновки і рекомендації щодо удосконалення змісту базової загальної середньої освіти

Стандартизація, компетентнісний підхід, нові вимоги до визначення результативної складової змісту освіти, хоча й підтвердили свою позитивну методологічну й інструментальну функції, водночас у процесі його розроблення і впровадження виявили низку неподоланих проблем, суперечностей та ризиків, зумовлених як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Серед них, зокрема, недосконалість чинного державного стандарту, низький рівень якості більшості шкільних підручників, оновлення змісту освіти без належного попереднього наукового обґрунтування та експериментальної апробації запровадження нових предметів і курсів. Гострою проблемою залишається перевантаження змісту другорядним інформативним і фактологічним матеріалом, невідповідальність обсягів засвоєння матеріалу відведеному для цього навчальному часу, предметна розбалансованість елементів змісту освітніх галузей як за вертикаллю (наступність змісту окремих предметів), так і за горизонталлю (їх узгодження на рівні окремого класу).

В умовах стандартизації змісту залишилася недостатньо обґрунтованою проблема його диференціації (допрофільна підготовка, профільне навчання). Належним чином не розв'язана проблема громадянської, економічної, екологічної освіти; не до кінця вирішено питання збалансованості мовної освіти; вивчення іноземних мов на різних ступенях загальноосвітньої школи вимагає більш ґрунтового наукового осмислення і практичного вирішення.

Зміст освіти, визначений Державним стандартом базової середньої освіти, має бути цілісним для кожної освітньої галузі, ґрунтуватися на спільних ідеях, загальних закономірностях, змістових лініях, які визначають основи сучасного наукового знання. Аналіз змісту освітніх галузей